

УДК 321.21: 340.1 (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-39>

Дмитро Хачатуров

ORCID: 0009-0009-9704-7318

ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

У статті аналізуються політичні цінності як основа політичної культури суспільства. Зазначається, що політичні цінності – це сукупність політичних ідей, уявлень, ідеалів, знань, що впливають на політичну діяльність і поведінку суб'єктів політики. Аналізуються основні методологічні підходи до дослідження політичних цінностей, зокрема діяльнісний, культурологічний тощо. Зазначається, що політична культура – частина політичної системи, яка шляхом духовно-практичної діяльності особистості або суспільства виробляє певну систему цінностей, потреб, ідеалів тощо. Підкреслюється, що політична культура активно впливає на рівень політичної свідомості як держави, так і суспільства та окремих осіб.

Ключові слова: політичні цінності, політична культура, громадянське суспільство, культурологічний, діяльнісний підходи.

Вступ. В умовах розбудови громадянського суспільства та становлення української державності великого значення в політичному житті суспільства надається питанням формування політичних цінностей як складників політичної свідомості та культури особистості, що активно досліджуються представниками різних галузей науки, зокрема політології, аксіології, соціології, правознавства, психології, історії, філософії.

Матеріали і методи дослідження. У науковій літературі проблема цінностей розглядається крізь призму різних методологічних підходів: соціально-психологічного, діяльнісного, культурологічного, філософського та ін. Дослідники трактують їх у взаємозв'язку з потребами, цілями й установками особистості, розуміючи як результат духовної діяльності суспільства (А. Здравомислов, Б. Грушин, В. Ольшанський, Л. Коган та ін.). Окрему групу праць присвячено порівняльному аналізу традиційних цінностей Сходу та Заходу й виявленню їхнього впливу на формування політичної культури (М. Михальченко, С. Катаєв, С. Кримський та ін.).

У рамках історико-соціологічного підходу доцільно виокремити кілька етапів, що відображають домінування певних цінностей відповідно до рівня суспільної свідомості конкретної цивілізації та історичної доби. На початковому етапі розвитку людства, зокрема в епоху Античності, визначальними були універсальні базові орієнтири – Істина, Добро та Краса. Вони слугували критеріями оцінки людських вчинків і результатів діяльності. Уже в працях Платона й Арістотеля було окреслено проблематику, пов'язану із цінностями, яка залишається предметом дискусій у філософії й донині, що свідчить про складність і багатовимірність їх змісту та структури [1, с. 46].

У рамках діяльнісного підходу цінності аналізуються в контексті спрямованості діяльності людини, зокрема й на основі розуміння сутності добра та зла, найбільш важливого і бажаного, значимого для індивіда. Так, В. Бакіров визначає цінності як будь-які предмети людських прагнень, потягів, бажань, що сприймаються як такі свідомістю особистості, певної соціальної групи, суспільства [2, с. 9]. Сучасні українські дослідники (В. Крисаченко, М. Хилько, М. Кисельов, А. Толстоухов та ін.) акцентують увагу на необхідності створення екологічних цінностей, відзначаючи посилення екологічних небезпек, які загрожують сучасному людству [3, с. 34].

© Д. Хачатуров, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Методологічне обґрунтування ієрархії цінностей, що ґрунтуються на базових потребах людини, було запропоноване А. Маслоу у вигляді його відомої «піраміди потреб», яка одночасно інтерпретується як система ціннісних орієнтацій. Сучасна психологічна наука приділяє значну увагу дослідженню феномена цінностей у різних аспектах. У цьому контексті варто згадати концепцію В. Франкла, котрий наголошував, що пошук сенсу життя є природною мотиваційною тенденцією людини, яка визначає вибір та ієрархію її цінностей. На його думку, провідними виступають три групи: цінності творчості, цінності переживання та цінності ставлення. Аналіз системи цінностей, притаманних окремим особам та групам, здійснювали зарубіжні дослідники К. Уолтер, Ф. Шміттер, М. Блехер [10, с. 95]. Соціальну теорію цінностей активно розвивали К. Клакхон, Ф. Знанецький, Ч. Тайлор [11, с. 44].

Із методологічної позиції, спираючись на попередній науковий досвід і напрацьовані теоретичні концепції, можна стверджувати, що окреслена проблема належить до сфери ціннісно-орієнтованих досліджень. Подібний підхід передбачає дотримання базових принципів наукового аналізу, серед яких – можливість відтворення отриманих результатів, контрольованість шляхів здобуття інформації, аргументованість висновків, цілісність та об'єктивність. Розгортаючи політичне дослідження, присвячене вивченню ціннісного розвитку суспільства, необхідно чітко вибудувати понятійно-категоріальний апарат, коректно визначити терміни та забезпечити адекватність наукової мови [8, с. 467].

У рамках культурологічного підходу цінності визначаються як ключові орієнтації особистості, які лежать в основі культури та поведінки окремої людини. Аксіологія як окрема наука досліджує особливості формування і реалізації цінностей, їх значення у житті особистості та суспільства. Сучасна філософська думка, розробляючи питання цінностей, акцентує увагу насамперед на людині як абсолютній цінності [9, с. 16]. Так, болгарський дослідник Н. Неновський ключовим критерієм пріоритетності цінностей визначає саму людину, яка визначає позитивну значимість предмета.

Результати та обговорення. У цілому слід зазначити, що філософи розглядають цінності крізь призму діяльності, поведінки, культури людини, її взаємодії з іншими особами, соціальними групами (М. Каган). Зокрема, Т. Кузнецова трактує цінності як вияв потреби людини в ідейній визначеності, у певних ідеалах та уявленнях щодо стратегічних цілей суспільного розвитку. Дослідниця підкреслює, що потреба в основних життєвих орієнтирах, які забезпечують людині відчуття ясності та можливість адекватно оцінювати навколишні явища, виокремлюючи істотне від другорядного, корисне й суспільно необхідне від шкідливого й небезпечного, зумовлює необхідність аналізу цінностей. При цьому цінності розглядаються як оптимальне поєднання соціальних, біологічних, індивідуальних та суспільних чинників, що акумулюють у собі досвід людства [5, с. 16].

Слідуючи історико-соціологічному підходу, сучасні вітчизняні вчені І. Гавриленко, П. Мельник, М. Недюха пропонують оригінальний погляд на досліджувану нами проблему. Так, М. Недюха розкриває вплив ціннісних орієнтацій на суспільний розвиток, вибір подальшого історичного розвитку. Він також аналізує зарубіжний досвід соціальних перетворень, досліджуючи ті суспільства, держави, де трансформаційні зміни здійснювалися без застосування насильницьких дій, переважно на добровільній, консенсусній основі, за досягнення громадянської злагоди. Також аналізується важливість індивідуальної поведінки особистості людини в системі ціннісних орієнтацій у контексті її соціотворчої діяльності [7, с. 17].

Більш детально проаналізуємо сутність і типологізацію політичних цінностей. Політичні цінності – це сукупність політичних ідей, орієнтирів, уявлень, знань, що орієнтують та мотивують політичну діяльність і поведінку суб'єктів політики [2, с. 6]. Політичні цінності виступають фундаментальним елементом політичної культури суспільства, адже саме вони формують уявлення про допустимі норми, орієнтири та стандарти політичної поведінки. Вони слугують

своєрідним «каркасом» політичної свідомості, визначаючи ставлення громадян до влади, політичних інститутів, демократичних процесів та до власної участі в них. У цьому контексті політична культура постає як сукупність знань, ідей, символів і ціннісних орієнтацій, що забезпечують відтворення певної моделі політичної взаємодії у суспільстві.

Значення політичних цінностей проявляється не лише у відображенні історичного досвіду народу, а й у їхній здатності інтегрувати суспільство навколо спільних цілей. Вони виконують роль регуляторів політичної діяльності, спрямовуючи її розвиток і формуючи межі можливого. Політична культура, своєю чергою, визначає способи інтерпретації та реалізації цих цінностей, адже вона формується під впливом традицій, світогляду та колективної пам'яті певної нації.

Типологізація сучасних політичних цінностей залежить:

- від особливостей ідеологічної системи, яка поширена в даному суспільстві (наявні демократичні або консервативні, ліберальні, соціалістичні чи інші цінності);
- стану та перспектив перетворення політичної системи та політичних інститутів у цілому;
- національних та цивілізаційних особливостей даного суспільства;
- ключових рис економічної моделі розвитку суспільства;
- особливостей історичної епохи та масштабів її впливу на суспільний розвиток.

На становлення політичних цінностей окремої людини досить активно впливають такі чинники, як рівень культури та особистісного розвитку, процеси соціалізації, матеріально-соціальний статус індивіда, його вікові та гендерні особливості, а також релігія, що постає складовою частиною національної культури й зберігає традиційні морально-ціннісні орієнтири. Витоки утвердження загальнолюдських цінностей – свободи, рівності та справедливості – сягають християнської традиції, яка заклала у свідомості людей ідею рівності всіх перед Богом і духовної свободи особистості. Справжніми цінностями стають лише ключові орієнтири політичної культури. Вони можуть набувати універсального, загальнолюдського змісту, що об'єднує уявлення про бажане й небажане для всього людства, або ж мати ідеологічну природу, коли визначаються інтересами окремих соціальних груп.

До базових політичних цінностей зазвичай відносять справедливість, суверенітет, свободу, демократію, рівність, гуманізм, безпеку тощо. Вони можуть виконувати різну роль: бути провідними чи другорядними, а також отримувати різне тлумачення залежно від історичного та соціального контекстів. Для окремого політичного суб'єкта провідною стає одна із ціннісних орієнтацій, що визначається його установками, – індивідуалістськими або конформістськими. І. Кресіна визначає індивідуалістську традицію як таку, що «визнає найвищою цінністю унікальність людського життя й самоцінність, свободу, автономію особистості, право й реальну можливість визначати свої інтереси, відповідати за власну долю» [4, с. 379].

Трансформація якості життя сучасного суспільства зумовлює необхідність переосмислення пріоритетів і системи ціннісних орієнтацій, які тісно пов'язані з процесами особистісного розвитку. В умовах глобальних викликів і загроз, зокрема екологічного та природоохоронного характеру, людство виробило систему загальнолюдських орієнтирів, властивих модернізованому суспільству. Серед них домінують гуманістичні та інформаційні цінності, пріоритет свободи, безпеки як індивіда, так і людства загалом, а також права людини. Національні цінності, своєю чергою, формуються на основі ментальності, традицій і багатовікового досвіду народу, будучи складовою частиною його культури, що визначає їхню специфіку й практичні механізми реалізації. Політичні актори створюють власну ціннісну систему крізь призму ідеології, вибираючи пріоритети та вибудовуючи стратегію діяльності. Результати сучасних досліджень свідчать, що в посттоталітарних державах перевага надається цінностям розвитку й рівності, тоді як свобода та порядок часто недооцінюються. У промислово розвинених країнах західної демократії ключовими визнано свободу (як комплекс індивідуальних прав) та рівність (як рівність можливостей). Ці засадничі цінності нерозривно пов'язані з іншими орієнтирами, такими як індивідуалізм,

саморозвиток, дозвілля, незалежність, громадська участь, співробітництво, ефективність, раціональність, матеріальний добробут, праця, сімейні цінності та вільний час.

Варто підкреслити, що не існує єдиного універсального набору цінностей навіть у найбільш розвинених державах. Їхній зміст визначається рівнем духовної культури, формується у процесі взаємодії індивіда із суспільством та відображає у свідомості особистості потреби й інтереси спільноти. Водночас важливою умовою стабільності політичного режиму й відносної стійкості влади є формування системи загальноприйнятих, позитивних і домінуючих у суспільстві цінностей.

Політична культура в контексті політичних цінностей виступає чинником консолідації суспільства. Вона регулює поведінку громадян, їхню участь у соціально-економічних процесах, а також міжособистісні взаємини через систему норм, правил і цінностей. Як складова частина політичної системи політична культура формується у процесі духовно-практичної діяльності особистості та суспільства, виробляючи комплекс цінностей, потреб, знань, інтересів і світоглядних орієнтирів. Вона визначає рівень політичної свідомості й характер поведінки як окремих індивідів, так і соціуму в цілому. Її становлення залежить від типу суспільства, особливостей політичної системи та конкретного історичного періоду. Політична культура є специфічною формою культури, що виникає й розвивається в межах політичної діяльності.

Основними її елементами виступають політичні орієнтації, норми, цінності, установки й потреби, які виявляються у свідомості та поведінці суб'єктів політики. Такі категорії, як інтереси, цілі, ідеали, оцінки, істина й способи діяльності, систематизуються, співвідносяться із ціннісними орієнтирами та інтегруються у структуру політичної культури й ідеології.

Доцільно проаналізувати взаємозв'язок окремих категорій із ціннісними орієнтирами. Так, поняття «оцінка» тісно корелює із цінностями, проте на відміну від них виступає суб'єктивним визначенням значущості об'єкта. Норми, мета та ідеали безпосередньо залежать від системи цінностей і водночас доповнюють її. Політичні норми, що постають як зразки чи взірці, забезпечують регулювання політичних відносин у суспільстві через загальноприйняті правила, дозволи, заборони та межі діяльності.

У своїй практичній поведінці кожна особа спирається на норми й цінності. Водночас цінності здатні трансформуватися у норми, що створює упорядкованість і регульованість суспільних відносин та сприяє їх подальшому розвитку. Ставлення індивіда до певної цінності або цілісної системи цінностей виявляється через його оцінку. Визначення значущості явищ чи предметів для людини відбувається через актуальні потреби та інтереси, які спонукають її до дій. Задоволення цих потреб ґрунтується на ціннісній свідомості, що відображає об'єктивний світ і співвідносить його з уявленнями людини про важливе, корисне й першочергове, формуючи тим самим мотивацію поведінки та життєдіяльності.

Цінності тісно пов'язані з ідеалом, який постає як бажаний результат людської діяльності. Цінність, орієнтована на майбутнє, може виконувати функцію ідеалу, однак на відміну від нього завжди залишається реальною та відображає «фактичне ставлення людини до об'єктів її інтересу чи намірів» [7, с. 466]. Ідеал же виражає бажане бачення майбутнього та реальної дійсності, визначає мету пізнання, що відповідає потребам та інтересам індивіда, і водночас може включати в себе певну цінність.

Вибір ідеалу ґрунтується на певних принципах. Так, І. Корнієнко виділяє серед них гуманізм, моральний плюралізм, критичну рефлексію, редукцію та толерантність [6, с. 86]. Практичні шляхи реалізації ідеалу й утілення його у дійсність знаходять вираження у формі ціннісних уявлень, зокрема ідей, які втілюються в культурі.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що політичні цінності лежать в основі політичної культури суспільства. А на формування політичної культури впливають держава, суспільство, політичні інститути, недержавні організації, окремі особистості. Активна й усвідомлена участь особистості в політичному житті держави сприяє засвоєнню політичного досвіду,

формуванню чіткої позиції та встановленню відповідних відносин з іншими суб'єктами політики. У цьому контексті більшість дослідників визначає політичну культуру як на особистісному, так і на суспільному рівні через категорії політичних цінностей та ціннісних орієнтацій. Саме ці структурні елементи розглядаються як ключові чинники розвитку політичної свідомості, ідеології, ментальності та соціальної психології.

Література:

1. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. 239 с.
2. Бакіров. В. Соціологія цінностей сьогодні. *Матеріали X всеукраїнської конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: концептуалізація ціннісних змін у сучасному суспільстві»*. Київ, 2013. С. 5–17.
3. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика : навчальний посібник. Київ : Заповіт, 1996. 352 с.
4. Кресіна І.О. Держава і громадянське суспільство: проблеми взаємодії. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 378–383.
5. Кузнецова Т. Аксиологія соціальних комунікацій : навчальний посібник. Суми : СумДУ, 2012. 300 с.
6. Корнієнко І. Особливості формування життєвих цінностей та пошуку сенсу життя в юнацькому віці. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2014. Вип. 19(2). С. 85–92.
7. Недюха М.П. Правова ідеологія українського суспільства: інноваційний потенціал процесу соціальних змін. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради*. 2013. № 6. С. 16–21.
8. Чупрій Л.В., Гай-Нижник П.П. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея: науковий вісник*. 2014. № 84(5). С. 465–471.
9. Hegel G.W.F. (2001). *Philosophy of Right*. Batoche Books Kitchener. 281 s.
10. Schmitter, Philippe c., and Marc Blecher. (2021). *Politics as a Science: a prolegomenon*. London: Routledge. URL: https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/40044/9780367469498_text.pdf?sequence=1&isallowed=y
11. Taylor, Charles (1982). The Diversity of Goods. In Sen, amartya; Williams, Bernard (eds.). *Utilitarianism and Beyond*. Cambridge: Cambridge University press. P. 129–144.

References:

1. Aristotel. (2000). *Polityka* / per. z davnohr. ta peredm. O. Kysliuka. K.: Osnovy. 239 s. [in Ukrainian].
2. Bakirov, V. (2013). *Sotsiologhiia tsinnostei sohodni* [Sociology of values today]. *Materialy X vseukrainskoi konferentsiia «Problemy rozvytku sotsiologichnoi teorii: kontseptualizatsiia tsinnisnykh zmin u suchasnomu suspilstvi»*. S. 5–17. [in Ukrainian].
3. Krysachenko, V.S. (1996). *Ekolohichna kultura: teoriia i praktyka*. [Ecological culture: theory and practice]. Mizhnar. fond «Vidrodzhennia». Kyiv: Zapovit. 352 s. [in Ukrainian].
4. Kresina, I. (2013). *Derzhava i hromadianske suspilstvo: problemy vzaemodii* [The state and civil society: problems of interaction]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*. Vyp. 62. S. 378–383 [in Ukrainian].
5. Kuznietsova, T. (2012). *Aksiologhiia sotsialnykh komunikatsii* [Axiology of social communications]. Navchalnyi posibnyk. Sumy: Vyd-vo Sumskoho derzhavnoho universytetu. 300 s. [in Ukrainian].
6. Korniienko, I. (2014). *Osoblyvosti formuvannia zhyttievykh tsinnostei ta poshuku sensu zhyttia v yunatskomu vitsi* [Peculiarities of the formation of life values and the search for the meaning of life in adolescence]. *Zbirnyk naukovykh prats: filozofia, sotsiologhiia, psykholohiia*. Vyp. 19(2). S. 85–92. [in Ukrainian].
7. Nediukha, M.P. (2013). *Pravova ideolohiia ukrainskoho suspilstva: innovatsiinyi potentsial protsesu sotsialnykh zmin* [Legal ideology of Ukrainian society: innovative potential of the process of social change]. *Naukovi zapysky instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady*. № 6. S. 16–21. [in Ukrainian].
8. Chuprii, L.V., Hai-Nyzhnyi P.P. (2014). *Natsionalni interecy, natsionalni tsinnosti ta natsionalni tsili yak ctrukturoformuiuchi chynnyky polityky natsionalnoi bezpeky* [National interests, national values and national goals as structuring factors of national security policy]. *Hileia: naukovyi visnyk*. № 84(5). P. 465–471. [in Ukrainian].
9. Hegel, G.W.F. (2001). *Philosophy of Right*. Batoche Books Kitchener. 281 s. [in English].
10. Schmitter, Philippe C., and Marc Blecher. (2021). *Politics as a Science: a prolegomenon*. London: Routledge. Retrieved from: https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/40044/9780367469498_text.pdf?sequence=1&isallowed=y [in English].

11. Taylor, Charles (1982). The Diversity of Goods. In Sen, Amartya; Williams, Bernard (eds.). *Utilitarianism and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 129–144. [in English].

Dmytro Khachaturov. Political values as the basis of the political culture of society

The article analyzes political values as the basis of the political culture of society. It is noted that political values are a set of political ideas, landmarks, perceptions, and knowledge that guide and motivate political activity and the behavior of political subjects. The main methodological approaches to the study of political values are analyzed, in particular, activity-based, cultural-based, etc. It is noted that political culture is an element of the political system, which in the process of spiritual and practical activity of an individual or society as a whole produces a system of values, needs, views, interests, knowledge. It is emphasized that political culture determines the level of political consciousness, behavior of the state, society and individuals.

Key words: political values, political culture, civil society, cultural, activity approaches.

Відомості про автора:

Хачатуров Дмитро – здобувач вищої освіти,
Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет».

Надійшла 16.08.2025

Прийнята 05.09.2025

Опублікована 30.10.2025